

Levelek, nyugták, jegyzetek...

Tamási Áron postájából

„Az írónak van egy úgynevezett mindennapi sorsa, mint a többi embernek; s van egy emelkedettebb s időben is kiterjedő sorsa, melyet társatlanul kénytelen viselni”

(Tamási Áron: A művek döntenei. 1958)

FELTÁMADÁSA. Az Akadémia egykori tagjára pöknek a mai tudós urak, a magyar irodalom újkori esztéta-séfjei (Szegedy-Maszák Mihály és Veres András) több kötetes szakácskönyvükben említésre se érdemesítik munkásságát. Cifrább orcátlanság, mert erkölcsi is, mint Márkus Béla hiányolta: a Tamási Áron Alapítvány első egyetemi ösztöndíjasa, Balázs Imre József, az íróról elnevezett udvarhelyi gimnázium egykori eminens tanulója, magos esztétikai öntudatának jeleként, mint szerkesztő nem méltatatta arra, hogy valamely írását az erdélyi esszé-gyűjteménybe illessze. Sebjaj, az író kib(írja); mert ahogy Sütő András annyiszor írta és mondta: Tamási Áron rendes föltámadása halálával megkezdődött; a fogyó olvasási kedv korában is, a kiadók ragaszkodnak hozzá. S hogy Féja Géza, Izsák József, Taxner-Tóth Ernő, Z. Szalay Sándor könyvei, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Sütő András, Páskándi Géza esszéi, Németh László és Illyés Gyula kései vallomása, Czine Mihály, Görömbei András, Cs. Nagy Ibolya, Szokolczay Lajos alapos, változatos szempontok szerint írott jeles tanulmányai és Lőrincz József két könyvecskéje (*Tamási Áron hazatérése, Kellő igék, megtartó gondolatok*) az *Alföld* és a *Tiszatáj* egykori tematikus számai a folytatólagos figyelem változatos tényeit igazolják. Urbán V. László ismeretlen nyilatkozatait, cikkeket gyűjtötte egybe *Aranyos tekergek* címmel (Kertek 2000) Tamás Menyhért, Tasnádi Gábor, Bán Péter által szerkesztett újkori vallomásos gyűjtemények életének, munkásságának változatos képeit, tényeit villantják elő, Jékely Zoltán, Csanádi Imre, Nagy László, Kányádi Sándor, Farkas Árpád, Nagy Gáspár, ötvenhatos napjairól monodrámát is író Tamás Menyhért versei pedig a poézis magasában igazolják: hiányában sem apad a szellemi nyugtalanság Tamási Áron körül. Vermesy Péter operát szerzett novellájából, Cselényi László az *Ördög-változás Csikban*-t rendezte tévé-játékká, Bohák György pedig a *Gyökér és vadvirág*

ABLONCZY LÁSZLÓ a Nemzeti Színház korábbi igazgatója (1991–1999); legutóbbi kötete: *Sinkovits Imre a Hargitán – Fél évszázad töredékei a Nemzeti Színház 175 esztendejéből* (2013).

című novellából kiváló és díjazott tévé filmet forgatott. Vegyes eredménnyel és izzadmányos befejezéssel elkészült az *Ábel*-trilógiai filmváltozata a kilencvenes években (rendező: Mihályfy Sándor); S az új idők jeleként már fel-feltűnt a Duna képernyőjén az egykor (1948-ban) betiltott *Mezei próféta* is, amelynek forgatókönyvét Szóts Istvánnal írta, s Bán Frigyes rendezte. Játékainak értelmezése, jó-rossz előadása, az *Énekes madár* vagy más darabjainak előadása netán nyúzatása a magyar Thália némely otthonának tartós ambíciója. Mert az író neve rangot jelent a színháznak, és reményes estét ígér a nagyérdeműnek.

Az otthoni ragaszkodás jeleként testvére, Tamási Gáspár *Vadonnőt gyöngyvirága* után Sipos Ferenc sógor, levelekkel is dokumentált emlékeit (*Itthon-Farkaslakán*) követően a családba tartozó Sipos Lajos immár sok új adatban is gazdag Tamási élet- és pályarajza (Elektra Kiadóház 2006) hiteles és tágas történeti dimenzióba került. 2012-ben Jakab Zsigmondné Mészáros Rozália a szülőfalú, Farkaslaka emlékeit boronálta egybe *Tamási Áron a csillaggá énekelt szülőfaluban* címmel (Udvarhelyszék Kulturális Egyesület K.) Minap pedig Bertha Zoltán *Székely Homérosz* című munkáját vehettük kézbe (2012, Kairosz K.), mely szempontok és érvek káprázatában született tanulmánygyűjtemény. Igazolván: Tamási Áron életműve hivatott magyar irodalmárnak akár egy életre való nyugtalanító vizsgálódást jelent. *Ölelő szeretettel* címmel (Szerk.: Nagy Pál. 2008, Palatinus K.) pedig válogatott levelezés-gyűjteménye azt is jelezte, hogy az író életrajzának, munkásságának mikro-filológiai vizsgálata további szempontok és irányok felé is tereli az életmű kutatóját és értelmezőjét. Alább magunk is elmerülünk: 1947-től kezdődően Tamási Áron hagyatékának változatos, főként postai töredékeit idézve villantjuk fel, írói-emberi sorsának némely olyan tényét, eseményét, amely eddig nem, vagy kevésbé ismeretes.

AZ 1947-es ESZTENDŐ történelmi súlyú megrendüléssel szakadt rá, hiszen a február 10-ei párizsi békediktátummal szülőföldjét újra trianoni átok sújtotta. Kovács Béla, a Kisgazdapárt első emberének elhurcolása, majd Nagy Ferenc ultimátumos zsarolása és emigrációba kényszerítése igazolta előtte is: szabad hazát immár többé nem remélhetünk; augusztusban a kékcédulás választással a csonkolt haza égboltja is végleg beborult. Így hát az a csodás fordulat, amit hősének, a korondi fazekasmesternek álmódott a *Hullámozó vőlegényben* a Nemzeti Színház január 10-i bemutatóján még reménylően sugárzott, vagyis a szabad művészi alkotás ígéretének társadalmi légköre és álma végékképp összeomlott.

Gépelte levél - 1947. április 28-án íródott, küldője Csulak Ervin, budapesti lakos. Miként bátorzkodott megszólítani az író? Bátyja, Csulak Károly az író kollégista társa volt Kolozsvárott, öccse néhány röpket találkozást említve bátorkodott megszólítani. Önnön sorsát Tamási hősével jellemezte: „Valahogy a Te Ábeledhez vagyok hasonló, aki Amerikába érve egyetlen címet szorongatott zsebében a new york-i Babelben, én is egy kicsit Terád utaltnak érzem magam, ha másképpen is, mint Ábeled. Neki volt tehetsége és még sem volt finnyás a megélhetést illetően, nekem nincsen tehetségem és mégis szeretnék egy bizonyos körben elhelyezkedni.” Nyomora sürgeti az ifjú embert, aki találkozót

kérve Tamási pártolásában reménykedett, hogy valamely újság közelébe juthat. Noha a maga érdekes voltát igazolandó, cikkével nem terhelte levelét. Ilyen-képpen tanács-kérélmé némiképp fellengzősnek mutatkozik: „...jobb ha vályogot vetek, vagy pedig érdemes-e írnom.” Nem tudjuk, hogy a 27 éves sors-boldogtalan vályogvetőnek állt-e, mert írásainak nincs nyoma. Tamási Áron postáját olvasva gyakran feltűnik: a borítékra feljegyezte: mikor válaszolt. Csulak Ervin kérelmére nincs jel, hogy találkoztak volna. Keserves hónapokat élt maga is; Nemzeti-beli kudarcos bemutatója is kísértette, amely nem őt, sokkal inkább a színházat és a rendezőt minősítette, mint azt Szabó Zoltán tanulmány-igényű kritikája (*Csodatevő igazmondás*) sugallja. Ezidőt dűlt a Szőke Éva-szerelmem, amely férfipróbáló erőt igényelt, s a *Mezei próféta* című film viszályos előkészületei is apaszthatták találkozási kedvét. Úgy tűnik, hogy Bartsch János Kiadó-vállalat nevében Bartschné Palásthy Irén se tudott találkozni vele, aki a neves színházi ember, Sebestyén Mihály javaslatára kék levélpapíron szeptember 10-én kérte az író: következő héten találkozzanak, de: „arra kell kérnem Önt, hogy a hétfői és keddi napot a kettős zsidó ünnep miatt hagyjuk ki a lehetőségekből.” Más lehetőség is elmaradt, mert Bartschné október 27-ei levelében mentegetőzik, és újabb időpontot kért, de könyv nem igazolja hasznos együttműködésüket. Talány, hogy Tamási miért nem teljesítette a Magyar Pen Klub elnökségének felszólítását, mely szerint „Sziveskedjen 10 forint tagdíjat mellékelt csekklapon elküldeni.” A világos barna csekklap összehajtv 66 év múltán is érintetlen épségben pihen a borítékban. S egy névkártyája is kezembe csúszik, rajta csak ennyi: „Tamási Áron”. Se foglalkozás, se laccím, minden más fölösleges; neve immár hivatása is: Tamási Áron. A lap túloldalán egy cím, nem az ő írásával: „Zoltán Szabó 8, Villa Leandre Paris XVII. – Légation de Hongrie 15, Rue de Berri Paris 9” Őszön párizsi kulturális diplomáciai szolgálatra induló Szabó Zoltán írhatta fel Montmartre oldalában kis zsákutcában megbújó lakásának címét, alatta pedig a magyar követség elérhetősége. Szabó Zoltántól tudjuk, Tamási kérte, hogy műveinek nyugati sorsát segítse, s bizonyára a névkártya találkozásuk dokumentumaként maradt a hagyatékban. S ebből az évből még egy meghívó bukkan elő: a Magyar Kommunista Párt Politikai Akadémiája hívta a *Roosevelttől Trumanig* című előadásra (Csengeri utca 68). Előadó: Fogarasi Béla, a *Társadalmi Szemle* főszerkesztője, továbbá Boldizsár Iván külügyi államtitkár és Horváth Zoltán, a *Világosság* főszerkesztője. A címzett jelzete híján is bizonyos: Tamási inkább ment a Kis Royalba, minthogy szürreális jelenésként feltűnjön a bolsevik párt rendezvényén. S hogy mégse dobta tűzre...? Talány ez is; noha decemberre járt az idő, a történelmi zimankóban test és a lélek legalább otthonában melegségre vágyott.

BÚCSÚ-DAL. Az 1948-as esztendő elején a *Mezei próféta* című film elkészült, de bemutatását a Művészi Tanács nem engedélyezte, s Molnár Miklóssal, a *Szabad Nép* harsonásával az élen, a sajtó- piszkolás változatos kartácstüzébe került Tamási, melyet részletesen elbeszélünk a *Hitelben* (2003/6, bővebben: *Bartók*

Béla kertjében). Itt csak annyit: filmjének anatómájánál is alighanem súlyosabban érintette Tamásit, hogy nálánál harminc évvel fiatalabb kedvesével, Szőke Évával a *Színház* hasábjain nyilvános vitába keveredett februárban. Más közlésekkel ellentétben, Szőke Éva nem volt a Nemzeti tagja, de Tamási erőteljes kérelmére Bogyónak, a *Hullámzó vőlegény* női főszerepére jelölték, ami a színház történetében példátlan kivételezettség Felfokozott érzéseiben Tamási játékaik rádióváltozataiban is ragaszkodott a perzselő szépséghez. Majd a *Mezei próféta* szerződésében is benne foglaltatott, hogy az író joga a szereposztási kérdéseket is véleményezni, így persze, hogy az 1947-es őszi forgatáson Szőke Éva alakította Borókát. A film kudarcos sorsa, továbbá a művészi és személyes viszály forgószelébe kerülve Tamási érzelmi élete keserves véggel zárult: Szőke Éva elhagyta, aki alighanem Pál Sándor, Angliában élő producer csábítására távozott Londonba. Novellába rejtjelezett vagy levélbe foglalt fájdalomát nem ismerjük, de Tamási hagyatékából előbukkant egy 1948. III. 2.-án dátumozott lap, amelyen *Búcsú* címmel egy népdal olvasható az író kézírásával: „Egyetlen kedvesem / Míg az enyém volt, / Addig a szívem is / fényes csillag volt. / Amig bennem lakott / minden áldott nap: / Ragyogott a lelkem, / Mint az égi nap. / Most hogy szerelmének / Virága lehullt. / Az én csillag-szívem / virágokra hullt.” Semmi kéttség: Szőke Éva távolodó lényéhez szól a keserves sóhajtása, de Tamási sajogása hamarost csöndesült. Esztendő se telik el, szíve újra fényesült, mert új társra lett: Basilides Alíz, az érettségire készülő leány lett a felesége 1949 júniusában. Aki uszadékos időben, az ötvenes években tündéréként fénybe vonta életét. Tamási azért nem feledte Szőke Évát, aki Bartók Évaként filmes és festészeti hírnévvel visszhangosult a nyugati világban, igazolja ezt a hagyatékban található „Külföldre küldendő szerzői tiszteletpéldányok jegyzéke” is. A külföldi kiadók, ügynökök, irodalmárok és Márton Áron püspök sorában olvashatjuk: Szőke Éva nevét, kinek a *Zöld ág* című regényéből küldendő egy példány Londonba az Albany street, Regents Park, White House 403 számú házba. S hogy Zongota völgyének édeni világa és a szépséges Ongota álma azért tovább kísérte életében, azt jelzi: amikor majd Tamási 1960 novemberében Londonban járt, bántottság-feledten kereste – és találkozott Bartók Évával. Csak képzeljük, mert írásba nem foglalta: a viharok-szaggatta évtized múltán alighanem visszaidézték a *Zöld ág* fogantatásának éveit, és ifjonti lélekkel ámulták a kivirult almafát, amelyről a madarak zöld ágacskákkal „szétrepültek a világba, hogy reménységet vigyennek az érdekes embereknek.”

ÉLET-és IRODALMI ALAP. A *Zöld ág*-at és novelláskönyvét, *Kikelet* címmel Illés Endre gondoskodása folytán 1948-ban a Révai Kiadó még közreadta, de aztán a Rákosi-Révai József diktatúrája rászabadulván a szellemi életre is, Tamási Áront az 1953-s fordulatig elnémították. Major Tamás elhíresült zeneakadémiai beszédében (1949. január 15.) a színházi életből is kiűzte. S a *Hullámzó vőlegényre* utalóan Major már a népi irodalomra évtizedeken át virágoztatott bolsevik vádat fújta Tamásira: „narodnyik”! Nyomorúságos évek szakadtak az

íróra; a Népművészeti Intézet rendelkezése jeleneteket írt (*Bor és víz, Eljegyzés, Kossuth nevében*) de a javadalmat is jelentős előadásig játékaik nem juthattak el, ahogy az *Ördögölő Józsiás* című mesejátéka sem, s az Operaháznak ajánlott zenei és balett színopsziszai sem íródhattak művekké. A Mezei Máriának írott *Bujdosó lány-t* is bemutatást követően betiltották. (1952) Kivétel: a *Búbos vitéz* című bábjátéka, mely Bod László jóvoltából, egy „szörnyeteg” előadásban előadatott. Idézett minősítés Kodályé, aki negyedórát nézte a játékot, s „Malacok elé szórt igazgyöngy” vélekedéssel indulatosan elhagyta a termet. Ezidőt írta Tamási verses önéletrajzát, az *Aron bölcsőjét*, melynek gépiratát sokszorosítva barátai, hívei, íróbarátai körében terjesztette, s ötven, száz forinttal viszonzották munkáját.

Megrendítő olvasni a méltóság-formába csomagolt sors-jelentést, amelyet 1950. május 7-én Clevelandba, a *Szabadság* kiadó-főszerkesztőjének írt: „...március 11-ikén postai levelet küldöttem a lap címére a Főszerkesztő Urnak. Utána két héttel kaptam egy »dear« jelzésű »Ikka« csomagot, melyet vám és illeték nélkül vettem itt kézhez. Nagy örömben rögtön írtam volna Önnek, de vártam a levelet, mert a csomag-küldés körülményeiről és a jövőbeli novella közlések kérdéséről is szerettem volna valamit tudni. Mivel azonban levelet nem kaptam, most már nem várok tovább a válasszal.

Mindenekelőtt meg kell mondanom, hogy nemcsak igen jól esett az Ön és a lap irántam való figyelme, hanem munkámban és gondjaimban is sokat segítettek nekem a csomaggal. Tudni kell, hogy ez nekem igen sokat számít. Ezért szeretném, ha az »Ikka«-féle akciót rendszeresíteni lehetne. Én időnként küldenék a lapnak olyan novellákat, amelyek itthon megjelentek, vagy a lap odaérkező itthoni újságokból ilyen novellát átvenne. Így mellékelten is küldök két megjelent novellát közlés céljából. Kérem azonban, hogy szíveskedjék arról értesíteni, hogy szívesen fogadják-e novelláimat és kérésem teljesíthető-e. /A 6.-dolláros »Good« típusú Ikka-csomag és a 7. dolláros »Star« szintén nagyon jók./ Abban a reményben, hogy kérésem szükségességét megérezte, még egyszer nagyon köszönöm segítségét és figyelmét. Meleg üdvözltek és tisztelettel köszönti:...” – írta ezt 1950 tavaszán a magyar irodalom egyik legnagyobb mestere, aki már újabb novelláit, regényrészleteit se indíthatta a tengerentúli sajátos árucserébe, mert írásait nem közölték, s a szellemi élet megdermedt.

Stencilezett körlevél, egy nyújtón egyensúlyozó tornász (20 filléres) és egy 5 éves tervet népszerűsítő (10 filléres) bélyeggel 1951. 1. 10-ei dátumozással a Magyar Népköztársaság Irodalmi Alapja (Bp., Sztálin út 101.) tudatta: a minisztertanácsi rendelet értelmében 10 forintos beiratkozási díj és havi öt forintos díj fizetésével az írók tagokká válhatnak. Értesít arról is, hogy megjelent művek honoráriumának 3–10 százaléka is illeti az Alapot. A továbbiakban a kedvezmények körét tudhatja meg a beiratkozó: rádióelőlegek módját, külföldi szerződések és jogdíjbehajtások rendjét a februárban megnyíló visegrádi Alkotóház lakhatásának módozatát ismerteti, mely szerint „kizárólag írói munka céljára általában 2-8 hétig vehető igénybe.” S a Bölöni György s.k. által jegyzett könyv-matos két hetes SZOT-üdülések lehetőségét is kínálja, az Alap pénzügyi segít-

ségét is ígért. S bár 1950. február 9-én a Magyar Újságírók Szövetsége Választmánya „...tagdíjhátralék miatt törölni rendelte” Tamásit, de az írónak igencsak bátorításul ígérkezett az Alap-tagság, s befizethette jelentkezői kötelezettségét, mert 1951. január 29-én Bölöni már arról értesítette Tamásit, hogy a 24-i ülésen „febr, márc, ápr hónapokra havi 1000 Ft. előleget folyósítunk.” Április 28-án pedig az igazgató tudatta: 6 hónapra, majd október 19-én újabb három hónapra számíthat havi 1.000 Ft-os előlegre. Vigasz a vigasztalanságban, hiszen még csak nem is segélynek tekinthető ezer forintokat postáztak címére, hanem majdan (mikor?) megjelenő munkáinak honoráriumát zálogosította a pillanatnyi adomány.

Íródott a *Bölcső és bagoly*, majd a *Hazai tükrő*, de a bizonytalan várakozásban naponta élni kellett. Bizonyos, hogy az 1952-es esztendőben is hasonló engedékenységkel postázták az előleget, mert 1953. január 7-én Bölöni gépiratos levélben értesítette „Kedves elvtársam”-at az Alap vezetésének döntéséről, miszerint: „...február 1-től kezdve nem folyósít állandó juttatásokat az írók részére. Szokott juttatását tehát Elvtársamnak csak januárra folyósítottuk.” S ebben a nincstelenségben szívszorító olvasni Tamási beadványát, amely 1952. július 7-én a Népművelési Minisztérium Irodalmi Főosztályának íródott. Amelyben részletezi az anyagi együttműködés helyzetét: a Révai Kiadót öröklő Szépirodalmi Kiadónál előlegei „tervkölcsön fizetéssel együtt” összesen „12.271 forintra rúgtak”, s „Most, midőn a *Bölcső és bagoly* című könyvem sorsa, három évi várakozás után, mégis megjelenésre dőlt, a Szépirodalmi Kiadó egy összegben le akarja vonni mind azt az előleget, melyet korábban a Révai folyósított nekem. Ez azt jelentené, hogy anyagilag lehetetlen helyzetbe kerülök, ez pedig további munkámba döntő módon beleszól. Emellett méltánytalannak is tartom ezt a cselekedetet, két okból is. Először azért, mert említett előlegeim nem egyetlen könyv honorárium terhére szóltak, hanem arra, hogy folyamatos írói munkával törlesszem. Másodsor pedig, ez a folyamatos írói munka nem az én hibámból szakadt meg, amidőn három évvel nem kerülhetett kiadásra a könyvem.” Kérte tehát a Révai Kiadó idejéből származó 7.150 forint tartozásának törlését, s hogy a további 5.121 forintot ne egyszerre, hanem „megjelenésre váró könyveimnek munkadíjából, meghatározott arány szerint törleszthessem.” Tamási a levelet Mikó László főosztályvezetőnek személyesen adta át, de a hivatalnoki pökhendiség kordokumentuma: még csak nemleges válaszra se méltatták a kérvényező, s ezért 1952. november 14-én válaszáat illedelmes higgadtsággal újra megfogalmazta. Majd egy esztendeig könyvére is várakozhatott, mert a *Bölcső és bagoly* 1953 októberében jelent meg. Tamási kérelmére a minisztériumi társaság a politikai bolydulásban alighanem tovább lapított, s talán-talán majd 1954-es Kossuth-díj tekintélye fordította belátásra a hivatalnok népség packázását.

De addig még a hétköznapok keservei; forintok terhelése és jóváírása... - nyomorúságos fillérezés a mindennapok keserv-árjában. Az Alap például 1952. június 17-én tudatta: a Rádiótól átutalt honorárium téves könyvelés, mert ebből Farkas Ferenc zeneszerzőt 82,50 Ft „terhelés” illeti. A levél alján aztán Tamási ceruzával összegezte háztartását: „Maradék számlám javára: 247.50.” forint.

1953. december 17-én pedig Bölöni György igazgató arról tájékoztatta Tamási elvtársat, hogy a „Tüker 1952/53 tüzelőakciójának végelszámolásaképpen író-társamnak még 602 Ft kiegyenlítetlen tartozása áll fenn.” Ez már a második felszólítás, minthogy az előző nyomán az író nem teljesítette mulasztását. A levélből kicsusszan egy pirossal vonalkázott elismervény, mely szerint december 22-én Tamás befizette adósságát, s ceruzával maga is ráróttta: „Végleges kiegyenlítés.” Az Irodalmi Alappal később is folytonos mulasztások viszonyban élt. 1958-ból a Szerzői Jogvédő Hivatal több értesítése is megmaradt, amely szerint „fennálló tartozása törlesztésére” 549.16, aztán 222.65 majd 11.93 forintot átutaltak. „Kedves író-társam!” megszólítással 1959 szeptemberében „elvtársi üdvözléssel” Bölöni György körlevélben tudatta: a nyári üdülési időny elmúltával a szigligeti alkotóház díjai és ellátása a korábbi évekhez hasonlóan úgy módosul, hogy a négyszer napi 45 forintért, a háromszor étkezők 30 forintos díjért „házi kosztot” kaphatnak mindazok „akik alkotómunkára veszik igénybe” a Balaton parti kúriát. Szeptember 5-én datált Bölöni körirata, s jegyzője 11-én már halott volt. Ady barátságával és dokumentum könyvével (*Az igazi Ady*) az irodalmi életben becses szerző partiumi Bölöni, már párizsi honfitársai körében, majd 1945, s főképpen '56 után szégyenteljesen viselkedő és gyalázatos irományokat is gyártó elvtárs, Alap-igazgatóként azért együttérző gesztusokat is gyakorolt. Tamási Áronnal például, s a „területi rokonság” mellett, ezzel is magyarázható, hogy 1956 után oly ritkán nyilatkozó, nyilatkozható és keveset író Tamási *Búcsúzó szavak* címmel, köztük lévő távolságot is érzékeltetve, elkészönt Bölönitől. „... meg is tudtunk egymásnak bocsátani. Én neki azt, hogy az igazsága érdekében sokszor elfogult volt, ő pedig nekem azt, hogy politikai és irodalmi tanai fölött én a kelletténél többet gondolkodtam... S szerettem is őt egy kicsit őszi fuvalmak között, de szerettem, mert nem restelkedett azon, hogy a szigorúsága mellett érző szíve is van. S valahányszor láttam, hogy a szív és az akarat harcában tusakodik, együttéreztem mindannyiszor vele.” (*Élet és Irodalom*, 1959. szeptember 18). S az Alap-iratok sorában az utolsó a hagyatékban: 1961 januárjában Földeák János igazgató tudatta: „1959 nov. hó 1-től 1960. dec. hó 31-ig 70 Ft. Tagdíjhátraléka áll fenn.” Zöld csekket is mellékelte a Magyar Népköztársaság Irodalmi Alapjának vezetősége, mert „...az a tag, aki tagdíjával hátralékban van, az Alap semmiféle juttatásban, kedvezményben nem részesülhet.” A tagsági élet általános rendetlensége már igencsak tetőzhetett, hiszen a hagyatékban nyoma van, hogy Tamási 1960 szeptemberében s bizonyára előnyös díjazással a visegrádi alkotóházban dolgozott. Ami pedig az 1961-es csekket illeti: a 30 filléres, diósgyőri várat ábrázoló bélyeggel ékesített zöld borítékban a felszólítás kíséretében több mint fél évszázad múltán is a kitöltetlenül lapul.

KEDVES BARÁTOM! Az 1953-as fordulattal, majd a *Bölcső és bagoly*, és 1953 novemberében a *Hazai tükrök* megjelenésével, továbbá az 1954. március 15-én átvett Kossuth-díj oldotta körülötte a társadalmi közhangulatot, s feltűnő, hogy az őt sürjebben szólító levelek az elvtársiasság stílusáról jobbra a bensőséges-ség változataira váltottak: „Kedves Áron!”, „Kedves barátom!”. Igaz, hogy a vas-

vári járás népművelési előadója 1954. október 9-ei levelében elvtársaként hívta, hogy „vasvári kultúrhét keretében szerepelni sziveskedjék”, és kéri: „...előadásának tárgyát, címét”, mert a TIT „...központjától azt az értesítést kaptuk, hogy számíthatunk a fellépésére.” Országos hivatások idejét élte az író, melyek közül az október 8-i csömöri eseményt *Virágos bokor* című írásában asszonyok, leányok ámulatában elbeszélte. Ebben a hónapban (október 2-án) Tamási a Hazafias Népfrent budapesti, hatodik kerületi Előkészítő Bizottságának írt levelet. Ebben olvashatjuk, hogy előző nap a Bizottság két tagja megkereste őt, kérve: vállalja el a Népfrent kerületi elnöki tisztségét. „E megtisztelő jelöléssel kapcsolatosan hosszan elbeszélgettünk az időszerű és más közérdekű kérdésekről; s el kell mondanom, hogy látogatóim okossága és megnyerő érverése mély benyomást tett rám.” Irodalmi és egészségi gondok folytán másnapig haladékot kért a válasszal, s levelében tudatta: „Lelkiismeretes számvetés után arra az eredményre kellett jutnom, hogy vállalt és már előkészített irodalmi terveim nem adnak nekem lehetőséget arra, hogy egy felelősséggel, erős szellemi gonddal és munkával járó tisztséget elfogadjak. Irodalmi terveimen kívül ingatag egészségem sem bírná ezt el.” A másolat alján zöld tintával Tamási kézírásával olvasható: „Továbbítás céljából Erdei Sándorhoz küldve. Mellékelve Erdeinek megküldöttem fenti levél másolatát.” Erdei ekkor a Magyar Írók Szövetségének első titkára, s hogy Tamási fontosnak gondolta tájékoztatni őt, feltételezhető: az írószövetség nyomvonalán körvonalazódott, hogy Tamásit a Hazafias Népfrent Országos Tanácsának tagjává választják. Mert november 21-én Kecskeméten már *Nyitott levél* című beszéde ebbéli tisztségét is jegyezvén, az új idők és feladatok „vigasztaló reménység”-gel hangolódottak előtte.

Az 1953-as bolsevik enyhítő fordulat azt is jelentette, hogy a nyugati világban élő magyarsággal való kapcsolat is árnyalatosabb politikai játszómá vá alakult. Amelyben az ÁVH ügynökhálózata is a hazacsábítás és a kinti magyar szervezetek egymásra uszításának dialektikus (diabetikus) hadműveletébe kezdett. Itthon pedig a Magyarok Világszövetsége (1990-ig) erős ellenőrzésében, s olyik emberének beépítésével is erősebb szervezésre határozta magát. Melynek jeleként egy lap indításának szükségessége is felmerült. Tamási Márai Sándorhoz címzett, elhíresült, sokszor idézett levele, mely a Magyar Rádióban hangzott el felvételtől (1954. április 25-én vasárnap- ezen a napon Tamási Debrecenben járt íróküldöttséggel), majd május elsején jelent meg a *Művelt Nép*-ben. Ez adhatta az ötletet Teknős Péternek „az induló lap felelős szerkesztőjé”-nek, hogy 1955. november 4-ei terjedelmes levelében ismertesse elképzelését az íróval: „...a meginduló lap első számában megjelenik Tamási Áron üzenete külföldön élő magyar véreinkhez.” Áruklodó a stílusa: „magyar véreink” – írja Teknős, Tamásinak olyan képpel hízelegvén, amely fordulat a bolsevik időkben legfontosabb vádiratos idézet-formán kerülne nyilvánosság elé. A főszerkesztő a lap törekvését is tudatta az íróval: az Elnöki Tanács április 4-i amnesztia-rendelete nyomán „...felvilágosítás és a hazatérések meggyorsítása és szaporítása céljából...Lelkükhöz kell szólni, meg kell őket győzni, le kell bennük gyűrni a félel-

met, sőt sokszor az apátiát. Ehhez szeretnénk Irótársam segítségét kérni.” Teknősnek címzett, 1955. november 18-ai válasz-levelét teljes terjedelmében idézzük: „Kedves barátom! Abban az elvi felfogásban, melyet szíves és figyelmes levele is tartalmaz, az én véleményem ismeretes. Határozott szavakban fejeztem ki ugyanis ezt a véleményt az elmúlt év tavaszán, amikor Márai Sándor író barátomnak a magyar rádión keresztül válaszoltam. Tehát minden magyar embernek reménységgel és segítő munkával kell részt vennie a nép jövődjének kialakításában; s természetesen helyesebb és eredményesebbnek is tűnik, ha ezt a munkát itthon végzi.

Meggyőződésem azonban, a külföldön élő magyarok hazahívásában, a siker érdekében, egyénileg csak olyan emberek vehetnek részt, akik erre itthon és külföldön egyaránt alkalmasnak látszanak. Lelkiismeretes megítélésem szerint én nem tartozom ezek közé. Itthoni vonatkozásban azért nem, mert nincsen szavamnak olyan súlya, hogy hívásomra esetleg hazatérő magyarnak emberi ügyes-bajos dolgaiban értékes tanácsot, vagy éppen segítséget tudnék nyújtani: külföldi vonatkozásban pedig azért, mert ott a nevem nem eléggé ismeretes, hiszen tíz esztendő óta külföldön sem könyvem, sem írásom meg nem jelent. Természetesen, ha ez jónak és hasznosnak tűnik, a meginduló lap számára szívesen adok majd szépirodalmi természetű írásokat. A legszívélyesebb üdvözléssel...”. Tamási bölcs érveléssel tért ki a propagandista feladat elől. Árnyalatos fogalmazásában tűnik elő a különbség a Márainak címzett levél és a politikai célzatosság közötti felfogásának különbsége.

Amit az írói hivatás öntudatának is nevezhetünk.

ERJESZTŐ ESZTENDŐ az 1956-os Tamási írói, emberi életében – szomorú és biztató jelek hullámozásában. Januárban bizonyára örvendett Illyés Gyula *Dózsa Györgyének* bemutatója fölött a *Nemzetiben*, hiszen esztendővel korábban Juhász Ferenc *Tétközlő országának* méltatása mellett az Illyés- dráma „földoldó” természetét, nemzeti jellegét, továbbá a népi hős „valóságból kinőtt emberi tündöklés” hármasságában dicsérte. Édesanyja betegségének végzetes óráira január 22-én Alízkával hazaérkezhetett, és elbúcsúzhattak egymástól, majd utolsó útjára is elkísérhette a farkaslakai temetőbe. Gyászát enyhítette, hogy engedve hívásának, a csontropogtató télben a *Fáklyaláng* 100. előadására épp azon napokban Marosvásárhelyre látogató Illyés Gyula Farkaslakára látogatott. Hazatérve, kilenc év múltán újra színházi próbákra járt, mert a Jókai Színház *Énekes madár* című darabjának erősen miskarolt változatának bemutatójára készült (április 13.). Tamási engedett; terjedelmes jegyzetanyagot fűzött az előadáshoz, ami elégedetlenségének tapintatos kifejezését is kifejezte. De: mégiscsak színpadra jutásának örömeiben háztartásának költségvetése is könnyebbedést ígért. Levelezése is jelzi: változatos megszólítások érkeztek címére: május 17-én Gábor Viktor, a Katonai Kiadó lektora írói kért találkozózt, mert az 1957-es megjelenési terv jegyében „Előfordulhat, hogy vannak olyan tervei, melyeknek megvalósítására örömmel vállalkoznánk.”, de aligha találkoztak, egyezsége aligha jutottak. Amint Hajdúnánásra se utazott, ahová augusztus 9-én az Állami Gazdaság

igazgatója, Csongvai István az üzem és párszervezete nevében, „...1 hónapi időtartamra írói tárgy, ismeret és tapasztalatgyűjtés céljából...” hívta meg.

A *Szabad Nép* szerkesztőjének 1956. július 30-án írott levele azt sejtíti, hogy néhány nappal korábban, vélhetően egy, az Írószövetség ügyeit tárgyaló cikk dolgában megegyeztek, de Tamási gondolkodott, és levelet írt az általunk ismeretlen címzettnek, ígéretét lemondva: „Kedves Barátom! Pénteki beszélgetésünk idején még abban bíztam, hogy egészségem hamarosan javulni fog. Sajnos, ez nem történt meg; sőt annyira legyengített, hogy a megbeszélte és igen fontos cikk megírásáról most le kell tennem. Függetlenül ettől, mint egyedüli indoktól, szeretném megjegyezni, hogy remélhetőleg az Írószövetség szervezeti ügyei is hamarosan rendbejönnek; s utána talán elkezdődik az írói értékelésnek az a folyamata is, mely a valóság felé segíti az irodalmi életet. Ez igen jelentős írók számára könnyítené meg azt a feladatot, hogy az irodalom kérdésében hasznosan szóljanak. Örömmel használnom fel az alkalmat arra, hogy megmondjam: szívesen emlékszem vissza beszélgetésünkre és személyes találkozásunknak igen örvendek. Tisztelettel barátsággal üdvözli...”

Ki lehetett a „Kedves barát?” Alighanem Pándi Pál, akkor készült Romániába, szeptemberi útinaplója majd nagy forgószelet kavart a két ország „testvériségében”. Feltételezzük: tanácsosnak és taktikusnak vélte Pándi, ha némi eligazításért Tamási Áront is kérdezi. Okkal gondolhatta: hasznos lesz majd odaát, a maga hitelesítésére is, ha majd az erdélyi írókkal találkozik, s hivatkozhat arra, hogy Tamásival is találkozott. A magasban köröző udvariasság mélyén gyanítható: a pénteki találkozó után Tamási erősen tűnődött feladatán és engedékenységén. Vélhetően írotársai tanácsát is kérte, s a hét elejére már eldöntötte: a társadalom és az irodalom örvénylő óráiban, napjaiban aligha szólhat távlatos és érvényes gondolatokkal. Márpedig Tamási érvényes és távlatos gondolatait szerette írássá vajúdni. S még egy kérdésben váltott konok ellenkezésre: a *Szabad Nép* évtizede irodalmi és művészeti kérdésekben is dühödött és gyűlölettel fűtött harcosságát tapasztalta, eleget sértette őt is és írotársait is, ily könnyen a komázás azért ne induljon. Előre tudhatta: hogy véleményét nyomtatásban hitelesen lássa, azért szavanként, mondatonkénti harcolni volna szükséges. Amúgy pedig személye túl könnyen hitelesítené és emelné a bolsevik lap tekintélyét. Márpedig ily könnyű igazolást s vele az önleszázalékolás kockázatát Tamási nem óhajtott gyakorolni- inkább beteget jelentett, s jelezte: várja az „írói értékelés” folyamatát. Fontos ebben a „folyamat” kifejezése, mert nem egy-egy jóvátételi cikk óhaját pendíti, hanem a szellemi élet tisztességes rendjét igényli a távlatos együttműködés feltételeként.

Bizonyos az is, hogy 1956 nyarán cikkírás és szövetkezeti tanulmányút helyett őt már szülőföldjének látogatása hevítette, s vele a családi, farkaslakai beszélgetések mellett, a hivatalossá is emelhető szellemi találkozások ígérete. Naplójegyzetei, mások emlékezései nyomán Alízka társiasságában a szeptember 1.–október 20. között bonyolított hivatalos útjának számos eseményét ismerjük székelyudvarhelyi, marosvásárhelyi, kolozsvári, s persze farkaslakai nap-

jaiból. Így szülőfalujából írott levelében nyugtázta Illyés Gyulának, hogy hazai lapból értesült: „...az Írószövetségben megterheltetek engem szegény öreg embert”, vagyis beválasztották a megújult elnökségbe. Jegyzetei, ÁVH-anyagok, emlékezések, hivatalos iratok, levelek nyomán érdemes volna összeállítani Tamási Áron őszi naptárát, melyből kitűnhet: talán életének legsűrűbb fejezete; tárgyalások író-barátaival, szellemi emberekkel; telefonozások éjjel és nappal a megújuló magyar élet reménységében; a parasztpárti alakulás, lapindítás, aztán a pince-lét, szorongó várakozás; delegációs küldetés, segélyező-gondoskodás; szövetségi megbízatások, nyilatkozat-írás árjában teltek órái és napjai. Itt csak annyit: 1956 decemberében a Nemzeti Színház Forradalmi Bizottsága Tamásit a szellemi vezetésre felhatalmazott irodalmi kollégium tagjává választotta. Szerződést is kötöttek vele a korábban tiltott *Ördögölő Józsiás* bemutatójára, ami a *Kakasok az édenben* című kötetében a Jókai Színháznak átszabott *Énekes madárral* párban 1956-ban megjelent. De mint erősödött a leváltott, s decemberben Kádárék által újra kinevezett Major Tamás igazgató hatalma, noha a szerződést ő is aláírta, idővel már eszébe se volt Tamási játékot előadni. De a szerződés nem vesztette érvényét. Öt év múltán fellobbant a be nem váltott bemutató ügye, mert Tamási kártalanítást igényelt. Dr. Zalán Kornél, a budapesti 1. számú ügyvédi munkaközösség intézője 1961. december 27-én tájékoztatta az író: „... Nagy József gazdasági igazgató közölte velem, hogy a színház a darabot nem kívánja előadni, de kártalanítást sem hajlandó fizetni. Álláspontja szerint ugyanis az Intézőbizottság mint illegális ellenforradalmi szerv nem vállalhatott a színház nevében kötelezettséget. A már folyósított előleget illetően Nagy József igazgató közölte, hogy ezt szintén szabálytalannak tartja és a folyósításra kerülő egyéb jogdíjakból levonásba kívánja hozni.” Különös és abszurd helyzet, s nem is a jogdíjat illetően: sokkal inkább a politikai jogfolytonosság kérdésében. Több okból is. Mert a társulat által megválasztott „illegális ellenforradalmi” szervezetet jogilag nem oszlatták fel. A hatvanas években tréfálkozott is baráti körben Karinthy Ferenc: ő még mindig a Nemzetit vezetheti, mert nem váltották le. S egy másik súlyosan zavaró kérdés, Major, mint megbízott vezető, szintén aláírta a darab szerződését. Mert hogyan is szólt az a levél, ami 1957. január 16-án Tamásinak címezve íródott? „A Nemzeti Színház Intézőbizottsága egyhangúlag úgy határozott, hogy *Ördögölő Józsiás* című mesejátékát 1957 őszén, lehetőleg még szeptemberben bemutatja. Örömmel értesültünk róla, hogy a darab zenéjének szerzésére vagy Lajtha Lászlót, vagy Szervánszky Endrét óhajtja felkérni. A színház bármelyiket örömmel látja...” Aláírás: Hubay Miklós, Benedek András és Major Tamás. Márpedig adódott a kérdés: ha Major 1961-ben igazgató, jogilag minek tekinthető korábbi aláírása? Egykor „ellenforradalmár” a mai Nemzeti igazgatója? Hozzá: Benedek András pedig változatlanul dramaturgi megbízatásban a Nemzeti tagja maradt. Alighanem a gazdasági igazgató a színház jogtanácsosa és Major azért is értekezett az ügy csillapító megoldásában, mert Tamási és dr. Zalán között felmerült, hogy pert indítanak a színház ellen. 1962. január 25-én dr. Zalán arról tájékoztatta az író, hogy a Nemzeti

jogtanácsosától levelet kapott, melyben közölte: a szerződés érvénytelenségének dolgában változatlan a színház álláspontja, „... annak ellenére, hogy e nyilatkozatot – mint az intézőbizottság egyik tagja – az igazgató is aláírta.” A politikai minősítések, lám már eltűntek, mert hiszen Major érintettsége kínossá élezte a helyzetet. Dr. Zalán levelének további szakasza már tolmácsolta a Nemzeti egyezkedő ajánlatát, alighanem Major ötletére az alábbi békéltető fordulattal folytatódik a tájékoztató: „Figyelemmel azonban az Ön nevére és egyéniségére a Nemzeti Színház előterjesztést tett a Művelődésügyi Minisztériumnak az ügy rendezése érdekében.” Bizonyos szinte, hogy a minisztériumot Aczél György jelentette, aki már azt is tudta: fél év múlva igazgatói tisztéből röpíti Majort, de még szívességet is gyakorolt azzal, hogy a politikai-pénzügyi csapdából kimentette, egyúttal alighanem Tamási igényét is teljesítette.

Az 1962-es év: Tamási az alkotás és a közélet kettősségében lejtmenetezett a politikai hullámvasúton, hiszen januárban a *Kortárs* új, s egyben utolsó színjátékát közölte *Boldog nyárfalevél* címmel. Az ó- idők szokása szerint, elvi eligazításként a darab előtt T. E. (Török Endre) az író életművének siket ismeretében politika éberséggel turmixolt előitalával kábította az olvasót. Ami bemutató-kedvében persze kellően riasztotta egy színház hajlandóságát. Radó Vilmos, a kecskeméti színház igazgatója 1962. augusztus 5-én az írónak címzett levelében bizonytalannak érzékelt az óhajtott előadást, mert: „... a darabok bemutatása fölött nem egészen mi döntünk.” S az aczéli taktikát ismerve, kérdés: miért, hogy decemberben mégis jóváhagyták a bemutatót? Alighanem egy politikai szempont folytán: 1962 júliusában Tamási a moszkvai Béke Világkongresszuson a magyar küldöttség tagja, s *Hófehér galamb* című írásában (*Magyar Nemzet* 1962. szeptember 23.) el nem hangzott felszólalását is belefoglalta, majd *Úti villanások* címmel utazásának élményei is felvillantotta az *Ország-Világ* 1962. november 14-i számában. Utóbbi furmányos kis írás; mert az első kis történet az indulást, benne küldött-társa Benkő Gyula színművész vadász-történetét adja elő, s a második-harmadik rész egy-egy színes fordulat a búcsú, a távozás élményében. Amely biblikus képzelettel a vadászat két szarvasbikája „hidrogénbombás agancsainak” összeakaszkodásától félti a világot. S hogy a moszkvai út, és vele a *Hófehér galamb* fontos volt a politikának, hagyatékában jelzi: a *Hungaryan Press* szeptember 25- számú angol fordításban is közreadta és postázta a nagyvilágnak, s a 224. számú, sokszorosított példányt október 7-én bizonyos Gy. jelzetű ismerőse küldte az Alkotás utca 51/b-be. Ilyenképpen a hétköznapi oda-vissza játékok kis békességgé sarjadva növekedtek és rendszer-haszonná, igazolássá összegződtek a kádári politikában.

ELEGYES LEVELEK, változatos értesítések, meghívók, jegyzetek... – Tamási életének tükörcserepeit villantják elő a forradalom utáni időkből. Egy sokszorosított lap: a Londoni Magyar Segélyegylet értesítése, miszerint élelmiszer adományként 2 font cukrot, 1-1 Fontnyi rizs-, dara, kávé-, kakaó-, csokoládé-, küldemény mellett 1 csomag leves konzervet és 7 dkg fekete borsot küld szeretettel. Talán bélyeget is juttatni kellett volna az írónak, mert az átvételi bizony-

lat is ott található a lapon, mely arról tudat, hogy, kérelem ellenére, Tamási nem küldte vissza az átvételi igazolást a 8 Cumberland House London W. 8 címre. Dr. Zentai János, a Magyar Rádió Irodalmi Osztályának helyettes vezetője értesítette, hogy 1957. április 5-én 20.54-től 21.24-ig „...az Ön által javasolt Író és mű c. sorozatunkat az Ön új novellájával, mely elé Baránszky Jób László írt bevezetőt a jövő héten megkezdjük.” 1957. május 11-én dátumozott levelét a *Bölcső és bagoly* című művének kíséretében Mermout úrnak, a Lausanne-i Guilde du Livre-nek postázta, amely Nagy Péter fordításában az *Ábel*-t franciául közreadta. Most emlékiratát ajánlja Tamási: „Nagy Péter, akit Ön ismer, a nyersfordítás munkájára szívesen vállalkozik. Öt különben informáltam ama szerződés pontjairól, melyet még 1945-ben az én akkor megjelent könyvemre vonatkozólag, Ön a Révaival kötött.” Tamási óhaja akkor nem teljesült, de a Éditions Héros-Limite (Genf) kiadó Járfás Ágnes új fordításában 2009-ben az *Ábelt*, (*Abel dans la forêt profonde*) majd 20011-ben novelláinak gyűjteményét *Erdélyi csillagok* címen (*Étoiles de Transsylvánia*) is megjelentette franciául.

1957. (június?– a hónap római szám-jelzete pontosan nem olvasható) 28-án egy gépiratos levelet fogalmazott Csoma Sándornak, a Színház és Filmművészeti Intézet munkatársának, aki vélhetően valamely színház dramaturgjaként az író művei, és darabjainak előadhatóságának esélyeiről érdeklődött. Korábbi műveit említve írja Tamási: „...az *Énekes madár* iránt a Déryné Színház (faluszínház) érdeklődött, hogy jövőre esetleg műsorra tűznék. Azt hiszem vidéki előadásokra, főleg humora és a szerelem tisztasága miatt alkalmas is volna. Esetleg fel lehetne újítani a *Tündöklő Jeromost*, mely a régi politikai idők egy szélhámós politikusát viszi a színpadra. És fel lehetne újítani a *Csalóka szivárványt*, mely egy falusi nagygazda tragédiája, aki művelt ember és filozófus akar lenni. Elő nem adott darabom az *Ördögölő Józsiás*, melyet 1952-ben írtam. Mesejáték... A Nemzeti Színház fontolóra vette, hogy előadja ezt a darabot. De a jelek szerint ebből egyelőre nem lesz semmi. Jelenleg egy új darabon dolgozom, a Néphadsereg Színház felkérésére. A darab címe: *Világi zsoldár*. Ha minden jól megy, majd a jövő idény első részében bemutatásra kerül.” Keserves leltár, mert valamennyi színpad-esélyes mű élete a semmibe hullott. Az *Ördögölő Józsiás* Nemzeti-beli közöny-sorsát már említettük, aztán csaknem negyed századig papírszínházában szendergett; a *Világi Zsoldár* majd *Hegyi patak* címmel véglegesült, de sem a Néphadsereg Színház, majd a Madách Színház se tűzte, tűzhetette műsorára, majd csak húsz év múltán a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház vitte színre 1977-ben. Kedvére lehetett az Akadémia Kiadó szerkesztőjének, Akác Istvánnak a levele szeptember 9-én, melyben tudatja, hogy a *József Attila Összes Műveinek* kritikai kiadásának jegyzetében közölni óhajtják a *Népi szellemet a Duna mentén* című írását. Mert: „Amennyiben 8 napon belül ellenkező értelmű válaszát nem kapjuk meg, azt hozzájárulásnak vesszük.” Kényelmes ajánlat: Tamási nem válaszol, s a közöny hasznossá fordulhat, mert a kiadás 391-992 lapján olvasható hozzászólása egykor a Magyarországon jelent meg Zilahy Lajos *Új szellemi frontot!* című vitaindítójához kötődve. Egy megviselt

távirat, némi késéssel, 1957. október 19-i pecséttel található: szerkesztősége, a *Magyar Nemzet* nevében is küldte [Dernői] Kocsis László: a következő 60 évre „sok vidámságot, örömet kívánok, hogy írásaiddal és barátságoddal még szebbé, gazdagabbá tehesd életünket” – Tamási cifrán élte hatvanadik esztendejének hónapjait: már májustól kihallgatásokra járt, novella helyett belügyi tisztjének jegyzőkönyvére válaszolt a Gyorskocsi utca 31-be címezve, majd írotársainak perében tanúskodott- miközben maga is féltette a kádári időt.

Amelyben Tamási Áron megbékéltető, lélekiemelő színpadi zsoltáira különösképp nem volt szükség.

1958 januárjában Visegrádon nyugtatta magát a túnt esztendő kálváriás eseményei fölött. És már Alkotás utcai otthonában értesülhetett Kádár János marosvásárhelyi hórát-járó kedvéről, és arról az elvtársi felfedezéséről Marosvásárhelyen, hogy Romániában „magyarok is élnek.” Nagy Imrét és társait kivégezte a kádári diktatúra, amely nyomán újabb letartóztatási hadművelet indult itthon és a romániai magyarság ellen. S ebben a rettegtető légkörben az oldás hatalmi játéka: ha már a párt főtitkára rátalált Erdélyre, a testvériség (!) jegyében valószínű kulturális fesztivál kezdődött: 1958 őszén mutatták be a Szabó Pál művéből készült, Máriássy Félix rendezte a *Csempészek* című filmet, amely Trianont követően a magyar-román határon játszódik. Néhány héttel később, 1958 november-decemberében a marosvásárhelyi Székely Színház ellátogathatott Magyarországra. Alighanem a fogadtatás légkörének előjátékaként, engedélyezte a felsőbbség azt, hogy eladdig az erdélyi irodalommal csak kivételesen fellépő Jancsó Adrienne „Testvérkezet! Testvérkezet!” című előadójátékát bemutassa az Egyetemi Színpadon. Amelyen Török Erzsébet énekelt, s bevezetőt szülőföldi illetékesség és politikai megbízhatósága nyomán Köpeczi Béla, akkor a Kiadói Főigazgatóság, vagyis a legfőbb cenzor mondta. A négybe hajtott stencilezett meghívót szépen kerekített betűkkel talán Jancsó Adrienne címezte; s a hatalmas repertoárban román-magyar balladák, versek prózai írások (Apor Péter, Hermányi Dienes Goga, Tompa László, Bartalis János, Áprily Lajos...) hangzottak el. Az egyetemi színpad műsorát szemlélve, majd a vásárhelyi színház szerzőinek képviselőjében Kós Károly (*Budai Nagy Antal*) és Bródy Sándor (*A tanítónő*) fölött tűnődhetett: ugyan hova is tartozik, ha a nyilvánosság előtt se itt(hon), se ott(hon) nem illetékes Erdély képviselőjében? Véleményes helyzetét persze állhatatossága is teremtette, hiszen Kállai Gyulának címzett levelében kritizálta a párt népi írókról közölt határozatát, s a *Kortárs* csalí felkérésére, miszerint közli a *Hegyi patak* című darabját, ha hozzászól a folyóiratban is tervezett „vitához”. Ám Tamási nem óhajtott fölöslegesen vélekedni, mert Veres Péter és Féja Géza írását se közölték, amúgy pedig Kállainak megírta amit akart, s már az is soknak mutatkozott.

Egy római meghívásra hajlandósággal válaszolt B. B. Angioletti úrnak, az Írók Nemzetközi Kongresszusa szervező titkárának, aki Nápolyba invitálta az október 18-21-i tanácskozásra. Tamási nyilván érdeklődött a hivatalosság körében: van-e esélye, módja Olaszországba utazni, mert a július 25-i, római hívó levélre

augusztus 9-én így írt: „Természetesen örömmel fogok azon részt venni. Személyesen okoknál fogva azonban a részletes és legvégső választ csak ennek a hónapnak a vége felé tudom megadni.” Életrajzából ismeretes: Tamási nem járt Nápolyban. Minthogy az írószövetség még nem alakult újjá, tehát hivatalos küldöttségben közvetlen politikai jóváhagyással a kádári hatalom bizalmasai, elvtárs-írói utazhattak. Az aczéli szokást, taktikai komédiázást ismerve: tartós hitetetését követően bizonyos, hogy megtagadták Tamási utazási engedélyét. Ebből az évből még egy apróság: egy MTI-boríték címezése a Szentendre közeli Ságvári Menedékházba szóló levélen: Völgyesi Miklós gépkocsivezető tudatta: „1958 december 31-én délelőtt 9 óra féltíz között ott leszek kocsival.” A szűkszavú értesítésből kitűnik: az év utolsó napjait Tamási elvonultan, csöndes nyugalomban töltötte, de szilveszterezni, barátok körében koccintani visszatért a fővárosba.

Az Írószövetség 1959-es tavaszi újjászervezésében tisztséget nem vállalt, de a közéleti fuvallat másik szárnya az újjászerveződő Hazafias Népfront megérintette. A főtítkár, Ortutay Gyula március 17-i levelében hívta „időszerű kérdésekről” való beszélgetésre, amelyet más író társaknak is postáztak. Tamási tartózkodó eleganciával formált válaszát sejdítjük, mert a levél borítékján kék tollal elkezdett válaszként előbb annyi olvasható: „Kedves Barátom! Nagyon örülnék annak” – s alighanem Tamási tollának tintája elapadt, mert fölötte zölddel a kerek mondat áll: „Kedves barátom! Nagyon örülnék annak, ha lennél szíves engem felkeresni.” Ilyenképpen feltételezhető: a március 27-re szóló invitációt megelőzően Tamási tájékozódni óhajtott Ortutaytól a beszélgetés és a népfrontos mozgalom érdemleges voltáról. S az elegyes levelek között gemkapoccsal összetűzve a Móra Kiadó mellett a Magvető és a Szépirodalmi 1959 tavaszán változó dátumozással a nyugdíjtörvény (1959/5) kötelezettsége szerint személyi úrlapok kitöltésére kérte az író. De mint annyi más alkalommal „a dolgozó” stencilezett lapja üresem található a hagyatékban, sőt, dr. Hajós Antal, a Szépirodalmi Kiadó jogásza 1959. július 7-én újra megszólította az író: levélhez ismét úrlapot mellékelve, „Minthogy a nyilatkozat a mai napig be nem érkezett...”, s bár az is áll a hivatalos iratban, hogy „...a bejelentés esetleges elmulasztása komoly felelősséggel jár.”, de az újabb kérdőív is kitöltetlen maradt.

S ebből az időből tételezzük azt a három lapnyi megsárgult gépiratos másodpéldányt, amelynek címettje „A Főváros Tanácsa Műemlék Fenntartó Osztály”. Szülötte földjének emberei, barátok gyakorta segítséget, pártolást kértek az írótól, alighanem ez a levél is hasonló okból került birtokába. Mert a kérelem így szól a budapesti illetékesekhez: „...a Margitszigeten lévő romos, marosvásárhelyi, főtéri zenélő Bodor Kut másolatát restaurálni méltóztatnék.” S a továbbiakban a beadvány Bodor Péter, székely ezermesternek, kinek legendás történetét, majd Sütő András dolgozta fel *Az ugató madár* című drámájában, gondosan fogalmazott életét, munkásságát ismerteti. A felújítási kívánságban az is olvasható: „...kérjük a Bodor Kút zenélő szerkezetében a Párizs nevű álmáról való székely nótát beleiktatni, melynek szövege nem csupán a székely ízt adja meg és a szülőföld jelleget, hanem az igazi székely demokráciát és emberiséget

mutató szellemet is. A szövege ez: Marosszéki piros Párizs/Hej de szép lány a rózsám is / Szép az alma az ágtetőn, / De százszor szebb a szeretőm. / Te magyar vagy, én meg székely, / Az egünkön egy nap két fel, / Egy nap süt le a mezőnkre, / Mért lennék én különb, mint te? / Ihaja!" Nem tudható Tamási milyen formában segítette a levél célba jutását, de némi abszurdoid látomással olvassuk a jámbor óhajt: miközben az állambiztonságiak éppen az Erdély ügyében mozgolódó írók, szellemi emberek hadművelete ellen szervezkedik, a szíva a virágok és a Duna illatát, a Margitszigeten sétáló, napozó, pihenő munkások, földjüket odahagyott falusiak, elvtársak, az „uralkodó osztály” Székelyország dalára andalodik Kádár János honában.

TÉMA-JAVASLAT is rejtőzik a leveles-dossziében 1961-ből. Olvashatatlan aláírással, egy oldalas, a *Rendes feltámadás* „nagysikerű” íróját szólítja: írna Feltámadás címmel egy színdarabot! Amelyben Lucifer tanácsára az arkangyalok „titkos értekezletet tartanak”, mely szerint „kezdik feltámasztani a legrégebb hadvezéreket”. A nagy képzelettel áldott levélíró szerint vonulnak a világtörténelem él-katonái: Hannibál, az Iliász hősei, s „jobb fegyverzettel” a későbbiek érkeznek, és „kipusztítják” a korábbiakat. Arabok, törökök, Napóleon „végül Hitler.” Majd: „A világon csend van. Az égben arkangyalok megnyugodhatnak és az úr megnyugszik.” Nincs nyoma a kéziraton, vagy a borítékon, hogy a téves címről is az Alkotás utcába irányított elméncséget Tamási írásban véleményezte volna. Amint arra sincs adatunk, hogy 1962. április 16-án az MTA Történettudományi Intézete osztályvezetőjének Kovács Endrének meghívását elfogadta volna. Az alkalom: az Intézetben április 27-én megvitatják Csatári Dániel: *A Vásárhelyi Találkozó* című tanulmányát. „Minthogy a megbeszélés eredményessége nehezen képzelhető el azoknak részvétele nélkül, akiknek a nevével a Vásárhelyi Találkozó összeforrt, arra kérek, ha időd engedi tisztelj meg bennünket megjelenéseddel.” – olvasható a levélben. Az viszont bizonyosnak tűnik, hogy Guba Béla hevesi könyvtárvezető meghívására 1961. június 3-án és 4-én az Ünnepi Könyvét rendezvényére a nagyközségbe, illetve másnap Tarnaórsre utazott Kolozsvári Grandpierre Emil, és szervező-barátja, Vitányi János társaságában.

Életrajzának ismeretében az is tudható: Lengyelországban nem járt, noha 1963. szeptember 23-i levelében Ewa Bonacka.-Daszewska, a varsói Nemzeti Színház rendező- színésze „...egy hónapi lengyelországi (varsói) tartózkodásra” hívta novemberre, vállalván az összes költségeket. S hogy 1963-ban újra, utoljára szülőföldjére látogathatott, mintha már más tájak s utazások iránti kedve apadt volna. Talán a lengyel utat se ambicionálta eléggé, s a hazai találkozók iránt is lankadt a lelkesedése. Mert 1963. XII. 10-ei keltezéssel az *Új Írás* szerkesztőségének levélpapírján Tóth János riadt levelet postázott: „Döbbenet olvastam baráti soraidat. Serkenteni próbállak arra, hogy lehetőséghez képest mégis csak vállald el ezt az újszászi irodalmi estet. Nagyon várnak ott. Tehát jó lenne Tőled olyan értesítést kapni, hogy fölszaladhatok érted.” Az előzmény világosan kitűnik a szerkesztőségi nyugtalanságból: Tamási udvarias levélben lemondta az utat, Újszászon pedig a fiatal lap bemutatkozásának közönség-

csábító magasztos eseményét épp Tamási jelenléte ígérte. Kudarcs-ijedelem íratta a levelet a szerkesztővel. Feltételezzük: eredménnyel. Ekkortájt, Alízka győzködésére Mátraházán, az Akadémiai Üdülőben pihent, s Illés Endrének 1963. december 17-én írott levele alapján vélhetjük: Tamási engedett és kénytelen, de elment a találkozóra, mert: „...három ízben elvittek innét író-olvasó találkozóra, mely jó és érdekes ugyan, de nagyon múlandó.” (A só íze) Feladatai között szerepelt: az Irodalmi Színpadnak ígért egyfelvonásost kell írnia Mátraházán. Mert november 12-én Szendrő Ferenc igazgató, bélyeg nélküli levelet küldött Tamásinak: „Megbeszélésünk értelmében felkérlek, hogy az idei műsortervünkben szereplő 3 egyfelvonásos egyikének megírását a legutóbbi személyesen ismertetett témából elvállalni sziveskedjél. A bemutató időpontját januárra, legkésőbb februárra tervezzük. A kézirat anyagát legkésőbb december 15-ig szeretnénk megkapni.” Vélhetjük: több oka is van annak, hogy Tamási nem írta meg a kért jelenetet. Érvelt benne a nemdolgozás ördögei is. Mert ha eddigi játécai, köztük egyfelvonásosok is, még nem juthattak színpadra vagy egyenesen betiltattak, ugyan miért írjon újat? Imént jeleztük: Mátraházán az Akadémiai Üdülőben pihent, s mint Illés Endrének címzett levelében olvasható: három novella mellett egyfelvonásost készült írni, de késedelem szorította, hiszen 15-én már át kellett volna adnia a színháznak. Témák és tervek félálomban is előtűnnek előtte, ám az írás dolgában a benuultság gyakran erősebb az ambíciónál. A színi direktor jelezte szoros határidő legfőnnebb ürügy lehetett arra, hogy lemondja a színházi kérelmet. Munkára kész ugyan, de a megélhetési, alkotói üzembiztonsága lengtetegnek mutatkozott. Nyűg és múlandó immár az irodalmi találkozások alkalma, szerény a TIT-honorárium, miközben fogyasztja az időt, kevés a szellemi hozam, fogyatkozik az ereje, írni valója pedig egyre maradozik. Illés Endrének küldött sorait is áthatja megélhetésének aggodalma, mert valamely könyvének új esztendei kiadását javallta, „...vagy pedig úgy, hogy a Szépirodalmi januártól kezdve adna nekem havonta bizonyos összeget.” (A só íze)

SZÓCIKK A LEXIKONBA. Írógépes másolat igazolja: elmélyült tárgyi és stilisztikai gondossággal tanulmányozta és javította az Akadémia Kiadó Lexikon-szerkesztőségében készülő *Magyar Irodalmi Lexikon II.* kötetébe készülő *magyar irodalom Romániában* szócikket. A kötet felelős szerkesztője, Szerdahelyi István 1964. február 13-án a szócikk kísérő-levelében írta: „...Tekintettel a témával kapcsolatos nehézségekre, kívánatosnak tartjuk, hogy a szöveget minél több hozzáértő véleményezze. Azzal a kéréssel küldjük meg ezért Önnek a lexikonban közölni kívánt cikket, hogy sziveskedjék azt átnézni és véleményét, javaslatait szerkesztőségünkbe lehetőleg mielőbb eljuttatni.” A Lexikon 2. kötetében megjelent szócikket összevetve Tamási hagyatékában található szerkesztőségi tervezettel, kitűnik: az eredeti Lexikon-szócikk több ponton módosítva véglegesült, bővült, árnyalódott. De lássunk néhányat Tamási igazítási-javaslatából, amelyek a politikai ideológia és a szellemi szempontok küzdelmét is dokumentálja.

Áprily, a lexikoni kézirat szerint: „...a transzilvanizmus hangulatában kezdett alkotni...” Tamási a „hangulatában” szót „emelkedett világában”-ra javí-

totta a lapszélen, de a lexikon szerkesztője és a szócikk írója (Köpeczi Béla) nem változtatott. „Erdélyi Helikon irodalmi szervezetet” – olvassuk a kéziratban, az író a „szervezet”-et „szabad munkaközösséget”-re javította. Maradt persze az eredeti, mert ez már rendszerkritikai kérdésként is visszhangozna: hol van ma (1964-ben) itthon vagy Romániában szabad szellemi társulás?... Hasonlóan csökött maradt az *Erdélyi Helikon* céljával kapcsolatos fordulat is. Mert a kéziratban ez olvasható: „... azt a célt tűzte maga elé, hogy az irodalomból kizárja az irányzatosságot...” Tamási módosító javaslata: ...az irodalom különböző irányzatainak »népfrontos egységet adjon«...” De hogy Köpeczi Béla pártbürokrataként és tudósként milyen képzelet-fogyatékos szöveg-gyárosnak mutatkozott, azt egyetlen szó értelmezése jelképesen is igazolja. Kós Károly *Varjúnemzetsége* miként ábrázolja „...a 17. századi Erdély egyszerű embereinek életét...” Tamási az „egyszerű”-t „színes”-re javasolja módosítani, mert gondolhatta: Bartók, Kodály, vagy az ő, Kós és más íróársának munkássága nem éppen azt igazolja-e, hogy micsoda szellemi és lelki gazdagsággal éltek, élnek, énekeltek, meséltek ezek az emberek? Tamási árnyalatos javaslatával ellentétben maradt Köpeczi kifejezése. Nyíró József jellemzésében pedig Tamási kizárta, hogy vele hasonlítsák, mert a kézirat szerint: „Ugyancsak a székely parasztság életét ábrázolja, sokkal felületesebben és művészileg is kevésbé hitelesen...” Tamási a lefokozó fordulatot dicsérőre váltja: „...a székely parasztság életét ábrázolja erős nyelvi erővel és balladás tömörséggel”, ám a szerkesztői diktátum ebben sem engedett. S abban sem, hogy Nyíró rangját az *Uz Bence* mellett zárójelben a *Jézusfaragó ember* és az *Isten igájában is* hitelesítse. A marxista viszolygás-nyilvánvaló, hogy „Istenes” műveket ne kelljen leírni dicsérőleg. Egy kérdőjel áll az erdélyi írói csoportosulások, a Korunk jelentőségét tárgyaló sorok mellett, s aláhúzva: „a népfront politikához”, miszerint a kommunisták kezdeményezte mozgalomba sokfelől érkező írók csatlakoztak. Ami bizony hamis teoretizálás; az erdélyi bolsevik mozgalom plafonja alá szuszakolni a szabad szellem híveinek színes seregét?... A Lexikon kézírata 1964. december 1-én érkezett nyomdába, s 1965-ben jelent meg, de Tamási Áron már aligha észlelhette, hogy voltaképp egyetlen javaslatával se jobbították a romániai magyar irodalomról kiizzadott szöveget.

Tamási eleganciáját is jellemzi: szaggatás nélkül, szépen, egyenesen, papírvágó késsel nyitotta fel a borítékokat. A benne nyugvó levelek sorából egy újabbat olvasva: a Magyar Írók Szövetségének Drámai Szakosztálya, Hubay Miklós titkár és Mesterházi Lajos elnök s.k. Balatonfüredre invitálta: „...az elmúlt színházi évad mai magyar bemutatóiról szóló vitánk”-ra 1964. június 19-21-re. Nincs jelzés a levélen és a borítékon: válaszolt-e Tamási, s ott volt-e Füreden? Bizonyos szinte, hogy nem utazott, legfőnnebb a szívkórházban időzhetett volna, mert színházi kérdésekben csak arról szólhatott volna, hogy darabjai általános közöny légkörében hiábavalóan várják életre támadásukat. Hozzászólása az eszmecseréhez: érintettsége híján nem veszi tudomásul a füredi gyülekezést.

Az 1965-ös évet Ágota gondoskodásában már átbetegeskedte. S már csak álmodta új terveit, amelyekről egy, a hagyatékban, jóváhagyásra küldött, de

javíthatlan interjú első példányából is értesülhetünk. (Dátum nélkül, a postai bélyegző halovány, vélhetően 1963-as jelzetű) Bibliográfiában se adatolt, vélhetően eddig nem közölt beszélgetés, talán más, nyomtatásban megjelent interjúnál részletesebben formálódó írásairól beszélt Gál György Sándornak: „...Kecske-mét környékét csavarogtam be és csak ámultam, hogy a falusi-tanyasi emberek vidéken növekedő, vidéken élő fiatalok mennyi tudást, ismeretet, műveltséget gyűjtenek össze manapság, egészen egyszerűen megszüntetve ezt a kellemetlen és sértő megjelölést, amit valaha oly könnyen kikottyantott az ember: provinciális! Hát én mondhatom, nagyon tetszettek nekem ezek a homoki talajban nevelkedő fiatal férfiak, fiatal nők. A most készülő egyik regényemet nekik szenteltem.” Már a témája is körvonalazódott: „Nászutasok. Valahol fenn a hegyekben töltik mézesheteiket, vagyis csak töltenék. Mert első nap úgy elkeverednek az erdőben, hogy nem találnak haza. Teljes egy hét a vadonban. Szerszám, fegyver, s minden egyéb felszerelés nélkül. Vizsgázik férfi is nő is. Vizsgázik emberségből és szerelemből. Persze jól vizsgáznak.” S a tervezett kötetbe még egy téma kíváncszott: „...A másik história egy kis mackóról szól, akit úgy hívnak: Töksi. Az ő cammogását követem az első csetlés-botlástól – nyugdíjazásáig.”

GYÖNGÉLKEDÉSE folytán mackójának bolyongását már csak álmaiban kísérelhette, miképpen további terveit is: „hat-nyolc könyv, melyeknek a témáit magamban hordom, az eddigi könyveim közül hiányzik, de ezt a hiányt az elmúlt kincstári irodalmi politikával együtt viseljük” – írta a *Hegyi patak* című, korábbi drámájának címét idéző vallomásának befejezéseként. Amelynek írására száz író között *A mai magyar irodalom-önvallomásokban* című sorozat szerkesztőjeként Tóbiás Áron őt is megszólította. S ha levelét Tóbiás nem is dátumozta, tőle tudjuk, hogy Tamási írása 1965 januárjában a *Tükkörben* jelent meg, s majd ezt olvasta fel novemberi szerzői estjén a Kossuth Klubban, amikor is kedves emberei, Czine Mihály, Bihari József, Palló Imre baráti társaságában örökre búcsúzott közönségétől, barátaitól, és a nyilvánosságtól. Az esztendő folyamán Töksi mackó nyugalmaztatása helyett súlyosbodó betegségének hírére az ő nyugdíjával foglalkozott a politikai vezetés; 1965. július 6-ai döntése szerint havi 2000 forintot állapított meg, s, hogy a gyógyszerek árjában, diétás ételek előteremtésének anyagi terhei túlnőttek havi illetményén azt még otthonában kézhez vett levélből is sejthetjük. Bizonyára szerkesztői kérelemre írást küldött, melyre a *Nők Lapja* szerkesztője, Galsai Pongrác 1966. január 15-ei dátumozással válaszolt: „Kedves Áron bátyám! Kéziratodat köszönettel és nagy sajnálattal visszaküldöm. A szerkesztőség több tagjával elolvastattam; sajnós, az írásból kiderül, hogy évtizedekkel korábban írtad, a történet ideje azonban nem derül ki világosan, s némely utalás /a románokra/ a közlést politikailag lehetetlenné teszi. Legalábbis nálunk, a *Nők Lapjában*. Természetesen nagyon örülnék, ha ezt a novellát kicserélnéd valami másra, hiszen jelentkezésed mindig kitüntető számunkra.” Csak tűnődhetünk: a szerkesztés kérelmére, új írás híján, mit küldhetett a karácsonyi számba? Éppen két évvel korábban a *Magyar Nemzet* főszerkesztője (Mihályfy Ernő) *Vörös fenyő* című novelláját nem közölte,

kímélendő egy éppen Budapesten vendégeskedő román küldöttség érzékenységét. Az üzletétől államosítással elveszejtő borbély története karácsonykor játszódik, aki ugyan a szövetkezeti létformát felismeri, mégse egészen ünnepi érzéseket sugallt a hatalomnak, mert bibliográfiája szerint akkortájt lapokban nem jelent meg, majd *Susogó fenyő* címen került a kései novellásgyűjteményekbe. Vélhetjük: ezt, a két évvel korábban elutasított novelláját újra próbálta közzölni a *Nők Lapjához* postázva. De lapok változatosságában és az idő múlásában is az aczéli éberek üzembiztosan működtek.

A róla készült utolsó felvételeket nézem: 1966 októberében; testvérei és Ágota körében. Egyiken tán az együttlét örömeiben erőltetett-mosolyosan ül, a másikon komoran előre tekint. Közös bennük, hogy a játszi fény kihunyott a szeméből. Akkor már utolsó útjára készülődött: 1966 januárjában az Alkotás utcából a Kútvölgyi Kórházba költözött sohavisszanemtézésre. Betegszobájából a pintyők röppenését és a rügyek bomlását nézte és tavaszi reménységgel a *Vadrózsa ágát* diktálta Ágotájának és szerelmes-vallomásos sorokat írt „Édes madará”-nak. S mint egész élete, úgy végrendeletes írásai fölött is a megbékélés anygala örködött. Aztán a világló éjszaka 1966. május 26-án örökre besötétedett fölötte.

Életműve, küzdelmei pedig el nem halványulnak, amint az öt sirató versében Nagy László jövendölte: „Sírodra, tudom, hívsz majd / csupa-dér magányos ordast, / golyó-verte szüggyl szétdúl / szivárványt, mesét, idillt, / illón felgyöngyöz könnyel, / az anyaföld fagyát bevérzi, / s felvonítja égig a kint, / amit nem lehet kimondani!”

Az anyaföld fagya most is bevérezve.

És a Kín ma is égbe hasító.

És kimondhatatlan.

JEGYZETEK

Tamási Áron hagyatékát a Petőfi Múzeum őrzi, de néhány anyag az örökségét gondozó kuratórium birtokában maradt. Főttebbi dolgozat két dosszié érdekesnek vélt anyagait szemlézi és idézi. Egyéb adatok az általunk írott Tamási tanulmányokból való (*Bartók Béla kertjében*. 2003, Püski K.; *Szín-Vallás avagy az Örnagy Úr feldarabolásának szükséges voltáról*. 2008, Kairosz). Illés Endre a neki írt Tamási leveleket *A só íze* című munkájában közölte (1976, Magvető K.). Sipos Lajos: *Tamási Áron* című élet és pályarajza (2006, Elektra Kiadóház) is hasznos eligazításokkal szolgált. Tamási közölt, s dolgozatunkban idézett publicisztikái a *Jégtörő gondolatok II.* kötetéből valók (Összegyűjtötte és jegyz.: Tamási Ágota és Z. Szalai Sándor. 1982, Szépirodalmi K.).

Köszönöm Ugrin Arankának, a Tamási Áron Alapítvány Kuratórium-elnökének a segítségét.